

Korsósné Delacasse Krisztina

Baranya szerb megszállásának első éve a Pécsi Ügyvédi Kamara iratainak tükrében

Tisztelgő írásom – valamelyest igazodni próbálva az Ünnepektől által kutatott korszakhoz és tematikához – a 20. századi magyar történelem néhány gyászos hónapjába enged bepillantást. 1918 őszén, az Osztrák–Magyar Monarchia katonai összeomlásával egyidejűleg megkezdődött a szomszédos államok terjeszkedése a Szent Korona területeinek rovására. November 13-án, 10 nappal a padovai fegyverszüneti egyezmény után, a Károlyi-kormány képviselői Belgrádban megkötötték azt a katonai megállapodást, amelynek értelmében a magyar hadseregnek ki kellett ürítenie a Szamos felső völgye – Beszterce–Maros–Baja–Pécs–Dráva vonalon túli területeket. Baranya vármegye vonatkozásában ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy hét járásból hat az új demarkációs vonal alá került, és a szerb csapatok már másnap elfoglalták Pécsét, egy héten belül pedig a megyét. E megszállás nem ért véget a békeszerződés 1920-as megkötésével sem, hanem még bő egy évnek kellett ahhoz eltelnie, hogy a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság hadserege kivonuljon Baranyából.

Bár eredetileg arról volt szó, hogy a katonai ellenőrzés csak ideiglenes, és a béketárgyalások döntenek a területek hovatartozásáról, hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a szerbek – annak ellenére, hogy a polgári közigazgatást elvileg továbbra is a magyar hatóságok intézték – a rend fenntartásán túlterjeszkedtek, és sorra születtek a magyar állam szuverenitását sértő rendelkezések.¹ Az igazságszolgáltatás működése elvileg érintetlen maradt, azonban a választott sajátos szűrőn, a Pécsi Ügyvédi Kamara iratanyagán keresztül vizsgálódva látható lesz, hogyan hatottak a jogszolgáltatásra a bekövetkező változások, milyen lenyomatait találni ezeknek a fennmaradt kamarai emlékekben.² A terjedelmi korlátokra tekintettel a bemutatás nem lehet teljes, pusztán az első közel egy évre terjeszkedve villantja fel a speciális viszonyokat, azok korabeli megítélését, a magyar válaszreakciókat.

¹ HORNYÁK 2010: 49, 52–54; GYÁNTI [é. n.]; 2021.

² MNL BaVL IX. 703. a) A Pécsi Ügyvédi Kamara közgyűlésének iratai, 1917–1927. (Az irategyűttesben nem csupán közgyűlési iratok szerepelnek, hanem választmányi ülések jegyzőkönyvei is megtalálhatók.) MNL BaVL IX. 703. b) A Pécsi Ügyvédi Kamara beligazgatási iratai 1918–1919.

Az első óriási megdöbbenést az váltotta ki, amikor november 25-én a Szerb Nemzeti Tanács által összehívott újvidéki népgyűlés Magyarországtól elszakítottak nyilvánította a megszállt baranyai, bácskai és bánáti területeket, és kimondta ezek csatlakozását a délszláv államhoz. Ezzel egyidejűleg létrejött a Nemzeti Igazgatóság (Narodna Uprava), amely megkezdte a „fennhatósága alá tartozó” területeken hatalmának kiterjesztését, az 1918. december 1-jén megalakult Szerb–Horvát–Szlovén Királyság kormánya pedig deklarálta, hogy Baranya, Bácska és a Bánát megszállt részeit annektálja.³

Pécsett azonnal mozgalom indult, amelynek eredménye egy „ellenproklamáció” megfogalmazása lett. A nemzeti tanács a tiltakozó nyilatkozatot arról, hogy Pécs városa Magyarországhoz tartozik, sürgős elfogadás végett megküldte a pécsi pártoknak, egyesületeknek, civil köröknek. Eme előzetes „társadalmi egyeztetést” követően a helyi szervezetek támogatását élvező úgynevezett Néphatározatot december 3-án elfogadta Pécs törvényhatósági bizottsága, és az MTI-hez is eljuttatták. A nyilatkozatot továbbá személyesen adták át a helyi szerb parancsnokságon, amire a válaszlépés a kezdeményezőket letartóztatása, valamint a város ismert vezetői közül túsok kijelölése volt.⁴ A Pécsi Ügyvédi Kamara 1918-ra vonatkozó éves jelentésének szövege utal arra, hogy a délszláv államhoz való csatlolás elleni küzdelem során „kamaránk is felemelte tiltakozó szavát és egy a város minden rétegét felölelő társadalmi actió által kibocsájtott kiáltvány aláírásával ohajtotta sikerre vinni a magyar népköztársasághoz való hű ragaszkodását”.⁵ A nyilatkozatot az elnök terjesztette a december 2-án összeült rendkívüli közgyűlés elé azzal, hogy „nincs a megyében egyetlen egy ember sem nemre, nyelvre, felekezetre és nemzetiségre való tekintet nélkül, ki Magyarországtól elszakadni kívánna”, és hogy „eme óhajunkat és kiáltásunkat a művelt külfölddel közölni kell, hogy a béketárgyaláson lássák, hogy ezen megye [...] el nem szakítható a magyar szent korona testéből”. A közgyűlés ezután a felolvasott kiáltványt „a maga teljességében és mindenben magáévá te[tte]”.⁶

Nem sokkal korábban a pécsi ügyvédeket az újonnan előírt, a népköztársaságra leteendő eskü miatt hívták egybe 1918. november 27-re azzal, hogy eskütétel után értekezletet tartanak.⁷ Utóbbi tartalmáról azonban csupán a „folytatólag megtartott” választmányi ülésen készült jegyzőkönyv tanúskodik.⁸ Kiderül belőle, hogy a tanácskozáson részt vett

³ GYÁNTI [é. n.].

⁴ GYÁNTI [é. n.].

⁵ MNL BaVL IX. 703. a) 1919. 07. 06. közgyűlés.

⁶ MNL BaVL IX. 703. b) PÜK 844/I. 1918. 12. 02. rendkívüli közgyűlés.

⁷ MNL BaVL IX. 703. b) PÜK 829/I. 1918.

⁸ MNL BaVL IX. 703. a) 1918. 11. 27. választmányi ülés. Az értekezlet előtt tartott rendes választmányi ülés alkalmával vették ki az új esküket, és intéztek egyéb, szokásos ügyeket is. MNL BaVL IX. 703. b) PÜK 834/I. 1918.

ügyvédek többsége igényelte a kamarai tisztikar és az egész választmány lemondását is. Szuly János kamarai elnök előterjesztését úgy indokolta, hogy „ugyan bizalmatlanságot nem lát fenforogni”, de a legutóbbi alkalommal a tagok nagy része katonai szolgálat teljesítése miatt nem tudott szavazni. Mindössze következtetni lehet arra, hogy az időközben zajló folyamatok is az értekezlet témájául szolgálhattak. Kelemen Mózes választmányi tag tudniillik úgy fogalmazott, hogy véleménye szerint ugyan nem lenne ok a lemondásra, de azért találja célszerűnek, „mert a tagok többsége nehéz feladat elé akarja állítani a választmányt és talán minden óhaj nem teljesül, nehogy tehát panasz tárgyává tegyék”, s hozzátette: „meg a viszonyok is változtak”. Bár volt, aki csatlakozott hozzá, mások úgy vélték, elegendő a lemondást a korábbi tisztújításon való alacsony részvétellel megokolni. A választmány végül ez utóbbi, nyilván óvatosabb, a lejátszódott eseményekre semmiféle utalást nem tartalmazó indokolás mellett maradt, és a következő megszövegezéssel rögzítette a lemondást, valamint tűzte ki a kamarai választást: „Minthogy a legutóbbi tisztújító közgyűlésen a tagok nagy része hadba vonulásuk miatt részt nem vehettek[,] a tisztikar és választmány módot akar adni, hogy jogait a visszatért ügyvédek is gyakorolhassák [...]”. A decemberben lefolyt tisztújítás alapján az elnök ismét Szuly János lett; a régi-új választmány, amelynek tagjai a korábbival csaknem teljesen azonosak voltak, 1919 januárjában ült össze először.⁹

A megszállók még 1918 végén a kezükbe ragadták a közigazgatást, s a fegyveres erőkre támaszkodva lecserélték a magyar vezetőket, megnehezítették a magyar kormányzat rendelkezéseinek végrehajtását. Januárban feloszlatták a nemzeti tanácsokat, a demarkációs vonalon át a közlekedést lezárták.¹⁰ Az ügyvédség függetlensége ellen irányuló lépés is megszületett: „Már 1918. decz. 24.-én arról értesít bennünket az ujvidéki Narodna Uprava, hogy a kamaránk feletti joghatóságot átveszi.” Ennek ellenére azt konstatálták, hogy autonómiájuk de facto sértetlen maradt: „kamaránk ügyeibe mindezideig beavatkozás nem történt, de másrésről nap nap után láttuk, miként nyirbálják magyar államiságunk fontos szerveit és mikép akarják kiterjeszteni reánk a délszláv impériumot.”¹¹

A hatalomátvétel betetőzése Vladislav Pandurović főispán kinevezése volt, akinek beiktatása előtt Stevan Radovanović alezredes, városparancsnok kiáltványt intézett Pécs polgáraihoz, amelyben azzal fenyegetőzött, ha ellenállnak, „kérlelhetetlenül fogok fellépni, senkinek az életét sem fogom megkímélni és a várost elpusztítom a földszinéről”.¹² A Nemzeti Igazgatóság felhatalmazta a ténylegesen január 28-án hivatalba lépett főispánt, hogy a nem eléggé megbízható, a délszláv államra esküt tenni vonakodó hivatalnokokat

⁹ MNL BaVL IX. 703. a) 1919. 01. 15. választmányi ülés.

¹⁰ GYÁNTI [é. n.].

¹¹ MNL BaVL IX. 703. a) 1919. 07. 06. közgyűlés.

¹² Radovanović városparancsnok Pécs város polgáraihoz 1919.

felfüggeszse, és saját maga nevezzen ki a helyükre megfelelőket.¹³ Az ügyvédi kamara 1919. február 15-én tartott választmányi ülésén szűkszavúan „tudomásul vétetett” a megye alispánjának értesítése, amely szerint „a Narodna Uprava kiküldöttei a vármegye székházán a közigazgatást erőszakkal átvették és a vármegye tisztviselői törvényszerű kötelességeik teljesítésében ennek folytán akadályozva vannak”.¹⁴ Az igazgatás kisajátítása miatt a pécsiek általános sztrájkkal tiltakoztak, amelyhez az igazságszolgáltatásban dolgozók is csatlakoztak: „Ezen törekvésekkel szemben városunk minden rétege, a munkásság, az ipar, a kereskedelem, a vasút, a posta stb. a munkabeszüntetés eszközéhez nyult és közel három hétig a birói és ügyvédi működés is szünetelt.” Rövid időre úgy tűnt, megegyezés születik, a magyar tisztviselők visszatérhetnek hivatalaikba, de a Tanácsköztársaság kikiáltása után ismét eliminálták őket. Az ügyvédi kamara nyáron született jelentése pedig már a következőképpen számolt be a történésekről: „És már-már eredményt értünk el, amikor azonban a Budapesten lejátszódott kommunista forradalom akciánk sikerét megakasztotta.” „Mára elvették tőlünk vármegyénk önkormányzatát, ellenőrzik városunk beligazgatását, állami adóhivatalainkban is szerb tisztviselők vannak.” Az ügyvédek a fő gondot – az elvieken túl – abban látták, hogy az igazságszolgáltatási és közigazgatási szervek között az „eddig zavartalan összműködés [...] megszűnván”, nem tudtak eljárni sem közigazgatási, sem pedig az adóhivatal vagy a pénzügyigazgatóság hatáskörébe tartozó ügyekben.¹⁵

A polgári törvénykezés azonban mindvégig a magyar szerveknél maradt, a korábbi bírósági szervezet – ha nem is mindig érintetlenül és zökkenőmentesen – tovább funkcionált: „Bíróságaink vezetésébe és ügymenetébe ugyan még nem avatkoztak bele, de a városunkban működött zsákmányoló bizottság a szerbhorvát-slavon állam részére igénybe vette a bíróságok felszerelését [...]”.¹⁶ Az ítélőtábla, a törvényszék és a járásbíró-ság bútorainak, berendezésének elszállítását az ügyvédi kamara és a bíróságok együttes fellépésével, külön küldöttség által 1919. május 7-én a szerb parancsnoksághoz eljuttatott tiltakozó nyilatkozatokkal sem sikerült megakadályozni, pedig hangsúlyozták, hogy e lépés komoly fennakadással fenyegeti az igazságszolgáltatást, gátolja a tárgyalások megtartását, ellehetetleníti az ügykezelést: „A rendelet végrehajtása azt eredményezné, hogy a pécsi ítélőtábla és az alá rendelt pécsi és vidéki bíróságok területén a jogszolgáltatás teljesen megbénul, megszűnik.” Ez „pedig magával hozná a törvények és jogrend megszűnését”. Az ügyvédek saját szempontjaikra is hivatkoztak a kérelemben: „egyrészt Pécs város és Baranya vármegye jogkereső közönségének jogos magánérdeke megóvásának érdekében

¹³ HORNYÁK 2010: 52.

¹⁴ MNL BaVL IX. 703. a) 1919. 02. 15. választmányi ülés.

¹⁵ MNL BaVL IX. 703. a) 1919. 07. 06. közgyűlés.

¹⁶ MNL BaVL IX. 703. a) 1919. 07. 06. közgyűlés.

szükségesnek tartjuk az igazságszolgáltatás szervezetének fennmaradását, ugyanakkor másrészt annak az Itélőtábla területén működő közel 300 ügyvédnek anyagi existenciáját látjuk veszélyeztetve a bíróságok működésének megbénításával.”¹⁷ A kialakult problémát aztán az ügyvédi kamara vezénylete alatt példás összefogással igen gyorsan megoldotta a város. Miután az elnök hírül adta a választmánynak, hogy közbenjárásuk eredménytelen maradt, azonnal indítványozta a törvénykezési épületek számára bútorok gyűjtését a kamara tagjaitól és Pécs közönségétől, bizottságot létrehozva ennek megszervezésére.¹⁸ A bíróságok tételszerűen sorolták fel, mire volna feltétlenül szükségük, majd helyiségeiket a város lakosai, cégei, egyesületei, intézményei által kölcsönadott bútorokkal rendezték be újra, ezáltal rövid technikai szünetelést követően ismét megkezdheték működésüket.¹⁹ A még továbbra is hiányzó darabokat az Első Pécsi Asztalosgyár Részvénytársaságnál rendelte meg számukra az ügyvédi kamara, s a cég villámgyorsan, még júniusban leszállította a kért 25 íratállványt és 22 fali fogast, amelyekre újabb, immár pénzbeli adománygyűjtést hirdettek meg. A gyűjtőívek és az elszámolás tanúsága szerint a pénz viszonylag hamar befolyt, s még egy asztali csengőt is beszereztek a Hamerli vaskereskedésből.²⁰

A szerbek a pécsi járásbíróság telekkönyvi osztálya berendezési tárgyainak „igénybevételekor” telekkönyvi térképeket is elszállítottak, a kamara óvatosan fogalmazó, ezek visszaszerzésére irányuló levele szerint talán tévedésből. Az iratokból nem derül ki a kataszteri térképek sorsa, bár a városparancsnok válasza elvileg megnyugtató: „Minden lehető megtettem a reklamált tárgyaknak a zimonyi átrakodáskor való visszaszállítására vonatkozólag.”²¹

A kollegialitás a bíróságok és az ügyvédség között az embert próbáló időkben egyéb kérdésekben is megmutatkozott. Már az 1919. március 17-én tartott választmányi ülésen arról számolt be Szuly János elnök, hogy a pécsi törvényszéki elnök felkérésére a kamara nevében részt vett a törvényszék tanácselnökei és a járásbíróság vezetője által „a megszállás folytán a jogszolgáltatásra és a bíróság működésére nehezedő[,] a jogkereső közönséget és az ügyvédek érdekeit érintő kérdések tárgyában” tartott megbeszélésen. Az értekezlet konkrétumait azonban – talán elővigyázatosságból – nem foglalták bele a jegyzőkönyvbe, kizárólag annyit, hogy annak eredményeit a választmányi tagok „a kamara tagjaival magánuton közölgék.”²²

1919 nyarán az igazságszolgáltatás értékelésekor elismeréssel szóltak a bíróságok munkájáról és az együttműködésről. A bírák mindig igyekeztek az átiratok vagy a kamarai elnökség

¹⁷ MNL BaVL IX. 703. b) 250/Ü.K.1919. A megszálló szerb királyi csapatok tekintetes Parancsnokságának, Pécs, 1919. május 7.; MNL BaVL IX. 703. a) 1919. 05. 17. és 1919. 05. 26. választmányi ülések.

¹⁸ MNL BaVL IX. 703. a) 1919. 05. 26. választmányi ülés.

¹⁹ MNL BaVL IX. 703. a) 1919. 06. 14. választmányi ülés.

²⁰ MNL BaVL IX. 703. b) PÜK 283/I. 1919.

²¹ MNL BaVL IX. 703. b) PÜK 284/I. 1919.

²² MNL BaVL IX. 703. a) 1919. 03. 17. választmányi ülés.

személyes megkeresései által a bírósági vezetőkhez eljuttatott ügyvédi kívánalmakat és a kari érdekeket megértve s lehetőség szerint méltányolva eljárni. „Bíróságaink ügymenete szintén megérzi a rendkívüli idők járását és ha talán késedelmek, zavaróköörülmények fel-felmerülnek is, ezek a rendkívüli idők terhére irandók.”²³

Magát az ügyvédi kamarai működést szintén akadályozta bizonyos fokig a megszállás, annak ellenére, hogy a szerbek részéről komolyabb beavatkozás nem történt. Ugyanis Pécshez tartoztak a baranyaiak mellett a Tolna vármegyei ügyvédek is, így az a furcsa helyzet állt elő, hogy továbbra is e kamara volt illetékes a demarkációs vonalon túli lakhellyel, illetve irodával rendelkező ügyvédek ügyeiben, de ahogyan 1919 derekán megállapították: „a szerb megszállás folytán tolnavármegyei kartársainktól teljesen el vagyunk zárva”.²⁴ Ez az elszigeteltség a későbbiekben sem változott, és olykor okozott is nehézségeket, például kézbesítések teljesítése során. Erről tanúskodik többek között Fleischmann Ottó felvételi kérelme az ügyvédi kamarai lajstromba, amelyben egyúttal azt is kérte, hogy „a bejegyzés tényének, engem, Gulyás József ügyvéd s a szekszárdi törvényszéket értesítő példányát, tekintettel a megszállásra Geiringer Bertalan bátaszéki ügyvédnek elküldeni méltóztatassák, aki a kézbesítésről fog gondoskodni”.²⁵

Olykor a szerbek direkt módon is hátráltatták a jogérvényesítést. Egy perben a bíróság az alperesek kilakoltatásának végrehajtását rendelte el, ám a lakásnál „a városi rendőrség assistentiája mellett” e célból megjelent irodatiszt eljárását „a szerb csendőrparancsnokság rendelete folytán két szerb csendőr betiltotta”, azaz meggátolta. A felperest képviselő ügyvéd szerint ez a magyar bíróságok működésébe, hatáskörébe való beavatkozás volt, így kérte a kamarát, hogy „[m]éltóztassék a szerb csendőrség pécsi parancsnokságát megkeresni, hogy a jövőben a bírói határozatok foganatosítását ne akadályozza meg, mert a bírói határozatok desavouálása a jogkereső felek jogos magánérdekeinek és a törvényes intézkedések határozott sérelme”. A tisztánlátás végett azonban jelezte, hogy utóbb a csendőrparancsnokság a kilakoltatandókat megidézte, és meghagyta nekik, hogy 14 nap alatt mégis ürítsék ki a lakást. A választmány ezért úgy határozott, hogy mivel a szerb csendőrparancsnokság „a jogerős bírói határozat végrehajtását végleg nem akadályozta meg, az átirat szükségességét fennforogni nem látja”.²⁶

A korabeli közhangulatot és állapotokat jól illusztrálja az a levél is, amelyben Kálmán Jenő pécsi ügyvéd panaszolta el a kamarának a szerb csapatok parancsnoksága részéről őt magát, és személyében – ahogyan fogalmazott – „a magyar ügyvédséget és az ügyvédi

²³ MNL BaVL IX. 703. a) 1919. 07. 06. közgyűlés.

²⁴ MNL BaVL IX. 703. a) 1919. 07. 06. közgyűlés.

²⁵ MNL BaVL IX. 703. b) PÜK 499/I. 1919.

²⁶ MNL BaVL IX. 703. b) PÜK 292/I. 1919.; MNL BaVL IX. 703. a) 1919. 06. 28. választmányi ülés.

szabadságot” ért sérelmet, egyúttal kérte a kamara válaszlépését.²⁷ 1919. szeptember 8-án ugyanis maga elé idézte őt a parancsnok, és közölte vele, hogy nyolc hét időtartamra berendeli a szerb állományparancsnoksághoz vizsgálóbírói teendők elvégzésére. Bár próbált tiltakozni, végül fenyegetés hatására kénytelen volt alávetnie magát a rendelkezésnek:

„Ezen megdöbbenő kijelentése és szándéka ellen én természetesen azonnal erélyesen tiltakoztam, kijelentvén, hogy én magyar ember létemre nem vagyok hajlandó ezt a megbízást teljesíteni, és különben sem érzek magamban képességet ezen feladat elvégzésére, mert hiszen a nyelvet nem birom olyan mértékben, amelyet egy jogásztól megkívátnának; nem ismerem sem a szerb katonai törvényeket, sem a perrendtartásukat, és nem is vagyok hajlandó azt megismerni; de legfőképpen: én magyar állampolgár vagyok, és minthogy a megszállott területek sorsa eldöntve még nincs, én egy idegen államhatalom katonai parancsának nem tartozom engedelmeskedni.”

A parancsnok úgy válaszolt, hogy „joga van a megszállt területen mindennemű – akár pénzbeli, akár természetbeni – szolgáltatást igénybe venni a polgári lakosság részéről”, neki pedig most erre a szolgálatra van szüksége, mert vizsgálóbíráját elvitték, és felettes hatósága utasította, hogy helybeli, erre alkalmas jogászokkal töltsse be a helyét. Egyúttal leszögezte, hogy parancsa ellen sem fellebbezésnek, sem panasznak nincs helye, sőt megfenyegette az ügyvédet, ha az „igénybevételt” megtagadja, akkor

„ő – legnagyobb sajnálatára – kénytelen lesz kapott parancsa értelmében eljárni, a következőkkel – ugymond – intelligens ember létemre magam is tisztában lehetek. – Én a mult szomorú tapasztalatai után tudtam, mit jelent ez a kijelentése, aminthogy mindenki tudja. [...] Minthogy se bezárásnak, se az ezzel járó borzalmaknak, se pedig Pécsről való esetleges elszállítatásnak nem akartam magamat és esetleg még hozzátartozóimat is kitenni, – és minthogy se esküt, se fogadalmat tőlem nem kívántak, fentartván tiltakozásomat, átvettem a vizsgálóbírói teendők végzését.”

A kamara választmánya a bejelentést tudomásul vette, és nem tartották szükségesnek a hivatalos közbelépést, arra is figyelemmel, hogy a parancsnok azt is kinyilvánította, hogy amennyiben a kijelölt ügyvéd talál alkalmas személyt maga helyett, „a legnagyobb készséggel lemond arról, hogy [ő végezze] ezeket a teendőket”.²⁸

²⁷ MNL BaVL IX. 703. b) PÜK 361/I. 1919.

²⁸ MNL BaVL IX. 703. b) PÜK 361/I. 1919.; MNL BaVL IX. 703. a) Választmányi ülés jegyzőkönyve: 1919. szeptember 27.

Az 1919-es év értékelésekor nem lehet szó nélkül hagyni a márciusban kikiáltott Tanácsköztársaságot sem; ez azonban Baranya vármegyének csupán a demarkációs vonalon túli részét érintette, a létrejött direktórium tevékenysége lényegében a sásdi járásra korlátozódott.²⁹ Sőt, a délszlávok igyekeztek a megszállt területeket hermetikusan elzárni a kommüntől, a helyi szervek pedig a Tanácsköztársaság közegeihez képest kisebb rosszként tekintettek a megszállókra.³⁰ Hogy a Pécsi Ügyvédi Kamara hogyan értékelte a kommunista forradalmat, már csak egy újabb tanulmány keretében lesz mód részletezni.

Irodalom- és forrásjegyzék

Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára (MNL BaVL) IX. 703. a) A Pécsi Ügyvédi Kamara közgyűlésének iratai, 1917–1927.

Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára IX. 703. b) A Pécsi Ügyvédi Kamara beligazgatási iratai 1918–1919.

Radovanović városparancsnok Pécs város polgáraihoz (1919). Online: www.szerbmegszallas.hu/dokumentum/101

GYÁNTI István (2020): A Tanácsköztársaság történetének sajátosságai Baranya megyében. In Bősz Attila (szerk.): *A Nagy Háború és következményei a Dél-Dunántúlon*. Pécs: Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, 67–77.

GYÁNTI István (2021): *Száz éve, 1921. augusztus 22-én ért véget Pécs és Baranya megye szerb megszállása*. Online: https://mnl.gov.hu/mnl/baml/hirek/szaz_eve_1921_augusztus_22_en_ert_veget_pecs_es_baranya_megye_szerb_megszallasa

GYÁNTI István [é. n.]: *Történeti összefoglaló Pécs 33 hónapig tartó szerb megszállásának I. szakaszáról*. Online: <https://szerbmegszallas.hu/tortenelmi-osszefoglalo>

HORNYÁK Árpád (2010): A szerb megszállás Baranyában. *História*, 34(9–10), 49–54.

²⁹ GYÁNTI 2020: 67–77.

³⁰ HORNYÁK 2010: 52.